

DOI 10.26565/2227-6521-2025-55-08

УДК 305-055-2

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ФЕМІНІЗМУ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МЕШКАНЦІВ(ОК) УКРАЇНИ

Молоціян Анастасія Олександрівна – магістр соціології, аспірантка факультету соціології Київський національний університет імені Тараса Шевченка, проспект Глушкова, 4-д, Київ, 03022, Україна, e-mail: nastiamol98@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7441-225X>

У статті здійснено аналіз ролі національного фемінізму у формуванні громадянської ідентичності мешканців(ок) України; доведено доцільність застосування феміністичного підходу національно-громадянського спрямування до українського контексту. Виокремлено авторський підхід до розуміння українського фемінізму як «громадянського», зважаючи на його історично зумовлені характеристики як «національного фемінізму» та «прагматичного фемінізму» (Марта Богачевська-Хом'як). Національний фемінізм визначено як форму державотворчого фемінізму, в якому право жінки на самовизначення є тотожним праву нації на суверенітет, а боротьба за гендерну рівність історично й практично невіддільна від національно-визвольних процесів та утвердження державності. Прагматичний фемінізм, згідно з концепцією Марти Богачевської-Хом'як, означено як підхід, що орієнтований на досягнення конкретних соціальних та інституційних змін, у межах якого гендерна рівність розглядається не як ідеологічна мета, а як умова ефективної участі жінок у громадському житті. Новітній український жіночий рух потрактовано авторкою в термінах «банального націоналізму» Майкла Білліга як «банальний громадянський фемінізм», що проявляється в практиках повсякденної громадянської участі (волонтерство, фінансова підтримка української армії, служба в Збройних силах України). Доведено, що звернення до властивого Україні національного фемінізму в його громадянському вимірі стало інструментальним доказом одночасного розвитку феміністичного руху та зміцнення національної стійкості через участь жінок у громадському житті. Визначено можливі напрямки подальших досліджень з обраної проблематики.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національний фемінізм, «банальний націоналізм», гегемонна маскулінність, громадянський активізм, прагматичний фемінізм, український жіночий рух, гендерні відносини.

Для цитування: Молоціян А. О. Роль національного фемінізму у формуванні громадянської ідентичності мешканців(ок) України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2025. Випуск 55. С. 79-86. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-55-08>

How to Cite: Molotsiian, A. (2025). 'The Role Of National Feminsm In The Formation Of Ukrainian Civic Identity'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods.* 55. pp. 79-86. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-55-08> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення взаємодії громадянського та феміністичного вимірів сучасних викликів, що постали перед українським суспільством. Історичний досвід та тривала боротьба за державність постійно актуалізують питання громадянської ідентичності, роблячи його визначальним та пріоритетним для існування нації. Водночас феміністичний рух, попри значний поступ, радше відсувається на другий план, а його потенціал у державотворчих процесах залишається не до кінця розкритим або ж сприймається як вторинний. Попри характерну для українського контексту історичну тяглість тісного взаємозв'язку між громадянським та феміністичним питаннями, попри націєорієнтованість феміністичної думки, а також попри зорієнтованість жіночого руху на громадянську участь, цей взаємозв'язок не стільки заперечується, скільки залишається в тіні. Переривання історичної тяглості національного фемінізму в радянський період, а також характерне для воєнного часу послаблення феміністичного руху залишають все менше простору для реалізації потенціалу взаємодії громадянського та феміністичного дискурсів.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну дослідження перетину фемінізму й громадянської ідентичності почали актуалізуватися, проте здебільшого як секторальні або прикладні активістські розробки. Більшість із них зосереджується, радше, на окремих аспектах жіночого досвіду або громадянської мобілізації, не пропонуючи цілісної концептуалізації взаємодії феміністичного та громадянського вимірів даного феномену. У цьому контексті постає потреба в комплексному аналізі

українського фемінізму як історично зумовленого та контекстуально чутливого соціального феномену, що поєднує феміністичні та громадянські практики. Сучасне українське суспільство характеризується високим рівнем громадянської ідентичності, при чому її рівень постійно зростає. **Наукова проблема**, що зумовлює актуальність даної публікації, постає із запиту щодо виявлення чинників, що сприяють формуванню й подальшому зростанню громадянської ідентичності мешканців(ок) України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання джерельної бази з досліджуваної теми свідчить про помірне зростання зацікавленості даною тематикою в сучасній українській науково-експертній площині, порівняно з періодом кінця 1990-х - початку 2000-х років, з натомість більш помітною активізацією в інформаційно-публіцистичному просторі. Відтак усі джерела можна поділити на дві умовні групи. До першої першочергово слід віднести публікації, присвячені історії українського жіночого руху та його ідеології, котрі не втратили своєї вагомості й сьогодні. Це фундаментальні наукові дослідження М. Богачевської-Хом'як [3; 4], Л. Смоляр [20], О. Маланчук-Рибак [13; 14], О. Кісь [23], а також класичні праці з проблем формування ідентичності, в тому числі громадянської, а саме роботи таких відомих західних та вітчизняних науковців, як Е. Еріксон [27], Е. Сміт [19], Б. Андерсон [2], В. Старосольський [21], О.-І. Бочковський [5]. У контексті обраної нами проблематики не можна не згадати наукові напрацювання відомого українського дослідника громадянської ідентичності О. Резніка [17]. Сучасне гроно досліджень феміністичного спрямування формують другу групу джерельної бази. До неї відносяться праці таких представниць вітчизняної соціологічної спільноти, як О. Стрельник [22], Т. Марценюк [15], Т. Червінська [24] О. Вілкова [6], які акцентують увагу на аналізі проблеми гендерної нерівності, особливо в умовах воєнного стану, а також дослідниць/дослідників, що працюють на стику історії та сучасного фемінізму (О. Гнатюк і М. Чех [8], М. Козловець [10], Я. Лис [11] та інші). Проте всі зазначені вище публікації та дослідження останніх років не торкаються впливу феміністичного руху на процеси формування громадянської ідентичності як важливої умови становлення української політичної нації.

З огляду на зазначене вище, **метою даної статті** є виявлення ролі та значення національного фемінізму у формуванні громадянської ідентичності мешканців(ок) України як визначальної складової становлення української політичної нації.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи мету нашої публікації, перш за все зазначимо, що теоретичне осмислення феномену нації й націєтворення, відповідно до усталеної в науці традиції, зокрема за Е. Смітом, засновується на виокремленні східної та західної моделі нації, де східна модель акцентує увагу на етнокультурних чинниках, що виконують компенсаторну функцію в умовах відсутності власної державності, а західна ґрунтується на громадянському принципі, відповідно до якого належність до нації визначається участю в політичній спільноті, а не етнічним походженням. Якщо західна модель акцентує на історичній території, політико-юридичній спільноті, політико-юридичній рівності її членів, спільній громадянській культурі та ідеології, яку називають громадянською, то східна модель національної ідентичності композиційно стосується факту соціально-культурного походження, мови, традицій та звичаїв, тобто етнічності. Поняття громадянської ідентичності є тотожним поняттю національної ідентичності, коли останню розглядають у межах парадигми стосовно нації як співгромадянства, спільноти, організованої за державно-політичною ознакою. Енциклопедія сучасної України визначає громадянську ідентичність як ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення, як феномен свідомого та активного громадянства, а також як усвідомлення себе членом громадянського суспільства [17]. Отже, громадянська ідентичність виступає як феномен свідомого та активного громадянства через усвідомлення себе громадянином(кою) певної держави. Громадянська ідентичність також визначається за рахунок ототожнення індивіда зі своєю країною, відчуттям гордості за Батьківщину та бажанням жити в межах своєї держави. Такі індикатори відображають важливі аспекти взаємодії індивіда з державою, зокрема його стосунки з державними інституціями, участю в політичному житті та рівнем підтримки різних суспільних ініціатив і напрямів розвитку країни. Означені прояви громадянської ідентичності не лише демонструють особисті переконання, але й підкреслюють ступінь емоційної прив'язаності до національної спільноти, раціонального розуміння суспільних процесів і готовності діяти на благо своєї країни, формуючи тим самим певний рівень масової свідомості.

Громадянська ідентичність мешканців(ок) України в сучасних умовах поступово вбудовується у повсякденні практики участі, що передбачають такі форми активізму, як волонтерство та фінансова підтримка армії. Таке відтворення ідентичності великою мірою робить її такою потужною, значимою та обов'язковою або навіть банальною, в термінах «банального націоналізму» (за визначенням британського соціолога М. Білліга [25]). Банальний націоналізм пов'язаний з повсякденними практиками та уявленнями людей, створюючи почуття належності до певної нації, одночасно відокремлюючи її від інших. Застосування концепту «банальності» до громадянської ідентичності дозволяє зафіксувати, як рутинні практики солідарності та залученості трансформуються у стабільні форми громадянської самосвідомості та активізму [16]. Стійку тенденцію до зростання громадянської згуртованості в українському суспільстві, а також високий рівень самоусвідомлення, патріотизму та відповідальності за майбутнє своєї держави

мешканців(ок) України демонструє соціологічне дослідження з проблем утвердження громадянської ідентичності, здійснене у 2025 році соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міністерства молоді та спорту України [1]. Результати цього дослідження свідчать про те, що наразі в українському суспільстві громадянська модель нації переважає над етнічною, оскільки мешканці/мешканки нашої країни визначальними чинниками національної належності вважають самоусвідомлення свого українського громадянства, дотримання законів України і відчуття відповідальності за власну державу, а не етнічне походження чи релігійну приналежність.

Процеси формування та відтворення громадянської ідентичності не є гендерно нейтральними, що зумовлює залучення феміністичного підходу до вивчення формування громадянського активізму, в тому числі в екстремальних умовах, зокрема в умовах війни, яку наразі переживає українське суспільство. Фемінізм є складним, нормативно й ціннісно навантаженим поняттям та теоретичним підходом, який ґрунтується на принципових світоглядних засадах так само, як і громадянська ідентичність. Обидва концепти (і фемінізм, і громадянська ідентичність) нерідко зазнають спрощення в публічному дискурсі, де їх почасти викривлюють, редукують до поверхневих або крайніх форм, радикалізують і сприймають передусім крізь призму емоційних реакцій, а не аналітичного осмислення. Однак саме їхнє протиставлення частіше можна зустріти у публічному просторі через акцентування тих складових, які між собою різняться і за рахунок котрих вони зчитуються як взаємовиключні. Таке протиставлення з явним натяком на неможливості взаємодії та співіснування має низку причин різного рівня та характеру. Якщо громадянська ідентичність зосереджена передовсім на колективній ідентичності та патріотизмі, що нерідко ставляться вище за індивідуальні права чи свободи, то фемінізм, акцентує увагу саме на правах і свободах жінок. Як зазначає історикня та громадська активістка Я. Лис, «оформлення крайнього правого інтегрального націоналізму на українських теренах, який відмежувався від правоцентризму, породило його конфронтацію з феміністичним рухом 1930-х років» [11]. Така конфронтація була спричинена різницею пріоритетів: якщо фемінізм пропонує бачити жінку як індивіда з правами, рівністю, автономією, то громадянська ідентичність пропонує бачити жінку передовсім як представницю держави з визначеними обов'язками та ролями. Проте феміністична ідеологія не передбачає нівелювання прав людини або інтересів будь-якої групи. Згідно з цією ідеологією, загальнолюдські гуманістичні цінності не можуть нівелюватися на догоду інтересам нації, партії чи держави.

Окрім цього, громадянська ідентичність часто пов'язана із консервативними уявленнями про гендерні ролі, де жінки передовсім розглядаються як берегині культури, мови та сімейних цінностей, а чоловіки — як захисники держави. Ідеї «традиційної сім'ї», «традиційних гендерних ролей», «традиційної моралі» часто стають складовими консервативних публічних нарративів. Фемінізм кидає виклик цим стереотипам, виступаючи за рівноправність жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, що може викликати протидію з боку консерваторів. У такому контексті фемінізм як рух за гендерну рівність, за зміну ролей і стереотипів сприймається як загроза цим традиційним для патріархального суспільства уявленням. У праці «Маскулінність та націоналізм: гендер та сексуальність у творенні націй» американська соціологиня Д. Нейджел розглядає національну державу як маскуліну інституцію, досліджуючи зв'язок між маскулінністю та державністю [7]. На її думку, культура та ідеологія гегемонної маскулінності - це «пальці однієї руки» з культурою та ідеологією гегемонного націоналізму, а сучасна форма західної маскулінності з'явилася приблизно в той самий час і в тому самому місці, що й сучасний націоналізм. Наголошуючи на тому, що маскулінність найяскравіше втілюється у політиці націоналізму, авторка підкреслює, що, з одного боку, національна держава — це маскуліна інституція, якій характерні ієрархія, домінування чоловіків на рівні прийняття рішень та жіноче підпорядкування, а з іншого боку, націоналізм вивисує та робить пріоритетними такі культурні норми й цінності, котрі традиційно виховуються у чоловіках. Водночас у межах національної культури жінкам відводиться виразно символічна роль: вони стають уособленням уявлень про фемінінність, сформованих у переважно маскулінних дискурсах, які визначають, якою «має бути» жінка та яке місце вона повинна посідати в суспільстві. Поняття гегемонної маскулінності запропонувала відома австралійська соціологиня Р. Коннелл, визначаючи гегемонну маскулінність як «конфігурацію гендерної практики, що втілює актуальну на даний момент відповідь на питання щодо легітимності патріархату, яка гарантує домінантне становище чоловіків та субординацію жінок» [26, р.77]. Тобто гегемонна маскулінність є нормативною домінуючою маскулінністю, для котрої на вершині ієрархії знаходиться певного штибу чоловік, якому притаманні саме ті риси, що заохочуються та підтримуються традиційними національними уявленнями про нього. Саме уявлення про «ідеального представника» національної держави та ідеального воїна-захисника цілком збігається з уявленням про те, хто займає вершину ієрархії у вимірі гегемонної маскулінності. Поняття «гегемонна маскулінність» та відповідні йому феномени дозволяє з'ясувати, яким чином домінантні уявлення про мужність структурують національні дискурси, закріплюючи асоціацію громадянської «повноцінності» з маскулінними моделями захисту, сили та контролю. Таким чином, держава відтворює та заохочує гендерну ієрархію, а гендерна ієрархія продукує для національної держави гегемонну маскулінність.

Пріоритетність і нагальність питань національної безпеки, що опиняються сьогодні в центрі уваги, на нашу думку, виступають однією з важливих причин, яка зумовлює суперечність між фемінізмом та громадянською ідентичністю. Так, якщо громадянська ідентичність ставить на перший план національні й державні інтереси, відкладаючи, в тому числі, питання гендерної рівності як «несвоєчасні», то фемінізм вимагає, щоб гендерна рівність була невід'ємною частиною будь-якого суспільного порядку, незалежно від обставин і ситуації. В екстремальних умовах феміністичний поступ відкладається або маргіналізується, поступаючись місцем питанням виживання та національної безпеки. Внаслідок цього формується серйозна небезпека не лише тимчасового призупинення, а й поступового згортання вже досягнутих феміністичних здобутків, виборених упродовж попередніх років. Такий процес може супроводжуватися поверненням до більш консервативних підходів та соціальних практик, які закріплюють чіткі гендерні ролі, що обмежують можливості участі жінок в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Отже, громадянська ідентичність, з одного боку, та фемінізм – з іншого, на перший погляд, можуть здаватися суперечливими та взаємовиключними феноменами. Однак більш глибокий аналіз доводить, що вони не лише не є такими, але й часто співіснують, доповнюючи та посилюючи один одного. Фемінізм та громадянська ідентичність можуть взаємодіяти у процесах формування колективної ідентичності, коли жінки виступають символами національної культури та її репрезентації. Наприклад, ідеал «батьківщини-матері» поєднує гендерні і національні символи, підкреслюючи вагу жіночої ролі у підтримці національної спільноти. Ще одним прикладом взаємодії фемінізму та громадянської ідентичності є постколоніальний фемінізм, теоретики(ні) якого вивчають взаємозв'язок між колоніальним пригніченням, гендерною нерівністю та національним самовизначенням. На думку прихильників(ць) цієї теорії, емансипація жінок може ставати частиною національної боротьби за незалежність, де феміністичні ідеї інтегруються у більш широкий контекст опору імперській чи колоніальній політиці.

Концепція постколоніального фемінізму має значний потенціал для аналізу становища українських жінок, оскільки вона дозволяє враховувати подвійний тиск, з яким вони стикаються: з одного боку, це системний гніт патріархальних структур, а з іншого — наслідки історичного імперського впливу, що продовжують формувати соціальні, політичні та культурні обмеження їхніх прав і можливостей. Патріархат, який, на нашу думку, є традиційним для українського суспільства та передбачає, зокрема, чіткі гендерні ролі, формує стійкі культурні стереотипи та зберігає усталений суспільний лад, який обмежує роль жінки, водночас імперський (радянський) спадок продовжує впливати на всі аспекти суспільного життя. Такий колоніалізм не завжди легко помітити, адже він функціонує на рівні щоденних практик, культурних норм та неусвідомленого відтворення ієрархій, знаходячи прояв у межах суспільних конвенцій, замаскованих під «нормальність» [18]. У цьому контексті постколоніальний фемінізм пропонує важливий інструмент для розуміння того, як ці два види упослідження співіснують та впливають на життя жінок в Україні, водночас вказуючи на необхідність деконструкції цих непомітних, але впливових механізмів. Таким чином, цілком обґрунтованим є застосування не лише терміну постколоніальності відносно українського контексту, а й теорії постколоніального фемінізму щодо України.

Гендерний аспект українського суспільства влучно змальовує вітчизняна науковиця О. Стрельник у монографії «Турбота як робота: материнство у фокусі соціології» [22], де авторка переконливо доводить, як усталені гендерні норми й уявлення про «природну» жіночу роль у сфері материнства та догляду продовжують відтворюватися на рівні соціальних практик та інституцій в українському суспільстві. Концептуалізація турботи як форми праці дозволяє виявити структурну невидимість неоплачуваної репродуктивної роботи жінок, що підтримується звичною для українського суспільства моделлю розподілу гендерних ролей і водночас обмежує повноцінну громадянську участь жінок. Феміністична критика усталеного соціального порядку, який, попри трансформації, залишається актуальним для сучасного українського контексту, виявляє обмеження участі жінок у громадському житті. Відомі вітчизняні соціологині Т. Червінська та М. Соболевська розглядали гендерну нерівність, у тому числі, крізь призму розподілу часу як політичного ресурсу, що впливає на участь жінок у суспільному житті [24]. Адже структурний розподіл часу між неоплачуваною доглядовою працею та іншими соціальними ролями обмежує можливості жінок брати участь у громадських процесах.

Оригінальний аналітичний підхід поєднання феміністичного та громадянського дискурсу демонструють авторки статті «Між колоніальністю і націоналізмом: генеалогії феміністичного активізму в Україні» О. Плахотник та М. Маєрчик. Їхній підхід відрізняється від звичного західного означення хвиль фемінізму, який сприймається за замовчуванням та вважається універсальним. Твердження, ніби український фемінізм має дещо інший відлік та специфіку, доводиться ними у концептуальній рамці темпоральності через визначення «часу нації» і «часу фемінізму» як різних форм мислення й практик, націлених на різне майбутнє.

Поняття «час нації» визначається як лінійний історичний час, пов'язаний з ідеєю прогресу й розвитку. Це рух від того, що осудливо сприймають як відстале, непродуктивне, повільне, міноритарне, утопічне, до того, що схвально сприймають як прогресивне, продуктивне, успішне, тріумфальне й масове

[12]. Тобто є час посилення панівних систем, патріархальної спрямованості гендерного порядку і час послаблення рухів за права тих чи інших спільнот, час призупинки феміністичного активізму.

Поняття «час фемінізму» позначає темпоральність, у якій розгортаються ідеї не про те, як отримати доступ до позицій у структурах домінування, а як подолати, демонтувати, відмовитися від структур домінування або знайти спосіб жити поза ними, як організувати життєвий світ за іншим принципом, на відміну від системи поневолення, пригнічення й колонізації. У контексті «часу фемінізму» йдеться, радше, про гендерний активізм, емансипацію, про злам усталених патріархальних норм і правил.

Маємо підкреслити, що феміністичний активізм в Україні пройшов складний шлях становлення, зіткнувшись із численними викликами в перебігу національних, політичних та соціальних змін. Ініціативи, зокрема «Фемен» і «Феміністична Офензива», які започаткував «час фемінізму», з'явилися лише на початку 2010-х років, ставши помітним явищем у громадському житті України. Вони тимчасово порушили домінування «часу нації» — суспільного порядку, орієнтованого на національні інтереси й ідеології. У 2013 році цей активізм вийшов із публічного дискурсу через ускладнені політичні події під час Євромайдану, що стало певним переломним моментом, коли, незважаючи на потенціал для утвердження гендерної рівності, феміністичний рух був маргіналізований, а «час фемінізму» поступився місцем відродженню та утвердженню «часу нації». Після Євромайдану «час фемінізму» пережив нову хвилю активізації на тлі воєнних дій, коли почали формуватися нові феміністичні групи, котрі все частіше стали включати громадянський компонент у свою колективну ідентичність. Таким чином, новітній етап українського феміністичного руху відображає складність і динамічність суспільних змін, балансує між підтримкою національного відродження та боротьбою за гендерну рівність, що, власне, й свідчить про складну взаємодію фемінізму й громадянської ідентичності в умовах війни та інших суспільних викликів. За наявності протиріч між громадянським та феміністичним вимірами активізму все ж реалії воєнного стану (зростання участі жінок у ЗСУ, волонтерстві та інших громадських ініціативах) доводять, що взаємодія між фемінізмом та громадянськістю залежить від історичного контексту, певних політичних обставин і способів конструювання ідентичностей. Ці концепти та відповідні їм феномени можуть співіснувати у форматі взаємовигідного посилення, оскільки однією з умов довготривалого феміністичного поступу є демократичність держави та національна незалежність, тоді як задля стійкості нації та розвитку держави необхідною є повноцінна громадянська участь жінок.

Доречно нагадати, що український фемінізм кінця XIX-го – початку XX-го століття називали «прагматичним фемінізмом» або «фемінізмом дії». Прагматичний фемінізм можна визначити як рух, орієнтований на досягнення конкретних соціальних змін. У межах прагматичного фемінізму гендерна рівність розглядається не як ідеологічна мета, а як умова ефективної участі жінок у суспільному житті. Зазначене поняття було запропоноване М. Богачевською-Хом'як, аби увиразнити специфіку українського фемінізму, наголошуючи, що жіночі організації вирішували конкретні соціальні проблеми, займалися громадською діяльністю, фокусувалися на питаннях національних, проте не розглядали феміністичну ідеологію системно [3;4]. Як зазначала Л. Смоляр, прагматичний фемінізм став типологічно суспільним явищем у практиці тих народів, що перебували на етапі передіндустріального суспільства і головною метою мали реалізацію національно-визвольних завдань [20]. Прагматичний фемінізм та національний фемінізм є специфічними формами прояву фемінізму на теренах України.

Відновлення жіночого руху в незалежній Україні супроводжувалося процесами деконструкції радянської ідентичності та поступовим поверненням феміністичного дискурсу, а також відновленням пам'яті про дорадянський жіночий рух. Новітній історичний період означив широке поле проявів перетину феміністичної та громадської позиції і в наративах публічних осіб, і в громадських практиках. Це саме ті випадки, коли жінки, активно залучені до військової або волонтерської діяльності, до інших проявів активізму, демонструють свою громадянську позицію та участь, а також називають себе феміністками, адвокуючи захист прав жінок, виступають проти сексизму та будь-яких форм гендерної дискримінації. Такі приклади демонструють сучасний прояв національного фемінізму в українському суспільстві саме через особистісні позиції, безпосередню залученість та тісний взаємозв'язок феміністичного та громадянського феноменів. Ця «банальність» громадської активності проявляється саме за рахунок усталеності, систематичності й повсякденності проявів громадської ідентичності та участі. Військова служба, волонтерство, адвокація, публічні збори на армію, блогінг та багато інших важливих громадських практик українських жінок стали невід'ємною складовою сучасного суспільного життя. Саме в цьому відчувається зв'язок із першими українськими феміністками, котрі у своїй риториці відчутний акцент робили на темі національного визволення, для котрих фемінізм став інструментом для досягнення національної мети.

Висновки. Специфікою та характерною рисою українського фемінізму є його національна спрямованість, безпосередня включеність у громадські процеси, що зумовлює недоцільність його розгляду поза національним контекстом. Український фемінізм поєднує ідеї гендерної рівності з боротьбою за національне визволення, державність та збереження культурної ідентичності. На відміну від західного ліберального фемінізму, який часто фокусується на індивідуальних правах жінки, національний фемінізм

стверджує, що жінка не може бути вільною в поневоленій нації, визначаючи жіноче питання як невід'ємну частину питання про незалежність. Поєднання притаманного Україні національного фемінізму, зорієнтованого на соціальну відповідальність і включеність у національний рух, із прагматичним фемінізмом, зосередженим на діяльнісних і результативних формах жіночого активізму, формує підґрунтя для громадянського виміру українського фемінізму. Така практична й націєорієнтована спрямованість зумовлює фокус українського національного фемінізму на державотворенні, розширенні громадської участі та політичному представництві жінок, що засвідчує доцільність визначення українського фемінізму як громадянського.

Перспективним напрямом подальших досліджень з обраної нами проблематики є поглиблений аналіз взаємодії феміністичного та громадянського вимірів суспільних відносин через практики «банальної» участі. Окремої емпіричної уваги потребує дослідження механізмів трансформації повсякденної активності у сталу політичну суб'єктність та її подальшу інституціоналізацію у формі представництва. Важливим напрямом є також вивчення еволюції українського фемінізму та його ролі у формуванні громадянської ідентичності мешканців(ок) України в умовах війни та повоєнної відбудови.

Список використаної літератури:

1. Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (2025 рік) [Електронний ресурс] / Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2025. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/2025/2025-analiticnii-zvit-doslidzennia-u-sferi-utverdzhennia-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-ta-gromadianskoyi-identichnosti.pdf.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2 вид., Київ: Критика, 2001. 276 с.
3. Богачевська-Хом'як М., Веселова О.М. Жіночий рух в Україні [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zhinochy_rukh_v_Ukraini.
4. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
5. Бочковський О. І. Вступ до націології. Київ: Генеза, 1998. 144 с.
6. Вілкова О. Соціальні наслідки війни: гендерний аспект. *Творення нових соціальних порядків в умовах російсько-української війни: збірник матеріалів XIII Львівського соціологічного форуму* (м. Львів, 20 жовт. 2023 р.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 148–151. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/ZBIRNYK-13-sociolog-forum-2023.pdf>
7. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство: хрестоматія / під ред. Л. Гентош, О. Кісь. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 252 с. URL: <https://uamoderna.com/images/biblioteka/gender-approach-anthology.pdf>.
8. Гнатюк О., Чех М. Видання спадщини Ольгерда Іполита Бочковського. Бочковський О. І. *Вибрані праці та документи: у 3 т. Т. 1* / упоряд. О. Гнатюк, М. Чех. Київ: Україна Модерна: Дух і Літера, 2018. С. 5–10.
9. Кісь О. Фемінізм в Україні: кроки назустріч собі. Ч. 1. Академічний фемінізм [Електронний ресурс]. *Гендер в деталях*. 2019. 22 квіт. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/feminizm-v-ukraini-kroki-nazustrich-sobi-ch-1-akademichniy-feminizm-1341003.html>.
10. Козловець М. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 60. С. 3–11. URL: <http://surl.li/ogayut>.
11. Лис (Лишка) Я. Український фемінізм та націоналізм в умовах Холодної війни (1946–1991). *Гендер в деталях*. 2020. 7 листоп. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/feminism-and-nationalism-during-the-cold-war.html>
12. Маєрчик М., Плахотник О. Між колоніальністю і націоналізмом: генеалогії феміністичного активізму в Україні [Електронний ресурс]. *Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*. 2019. № 1. URL: <https://doi.org/10.52323/079441>.
13. Маланчук-Рибак О. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін. *Основи теорії гендеру: навч. посіб.* Київ: К.І.С., 2004. С. 182–219. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/osnovy_teorii_genderu.pdf.
14. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 512 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Malanchuk-Rybak_Oksana/Ideolohiia_ta_suspilna_praktyka_zhinochoho_rukhu_na_zakhidnoukrainskykh_zemliakh_KhIKh_pershoi_tret.pdf
15. Марценюк Т. Забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. *Empirio*. 2024. Т. 1, № 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7b419ca-1f3a-48fc-9f65-d7a396ba37f6/content>.
16. Молоціян, А. О. (2024). Про «банальність» громадянської ідентичності в період війни РФ проти України (2014–2024). *Перспективи. Соціально-політичний журнал*, (2), 240–248. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.30>.
17. Резнік О. С. Громадянська ідентичність [Електронний ресурс]. *Енциклопедія Сучасної України: у 30 т.* / редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6: Го – Гю. URL: <https://esu.com.ua/article-31975>
18. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української ідентичності – історичні причини та політичні наслідки. Київ: ІпіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 240 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf.
19. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с. URL: <http://dontsovnyc.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Smit-Entoni.-Natsionalna-identychnist.pdf>
20. Смоляр Л. Минувле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX — поч. XX ст. Сторінки історії: монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.
21. Старосольський В. Теорія нації / передм. Б. Заречнюка. Нью-Йорк; Київ: Наук. т-во ім. Шевченка, 1998. 157 с.

22. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології [Електронний ресурс]. *Представництво Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні*. 2017. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/05/23/turbota-yak-robota-materinstvo-u-fokusi-sociologiyi>.
23. Фемінізм у незалежній Україні: еволюція сприйняття: [лекція Оксани Кісь]. *Національна академія наук України: [офіційний вебсайт]*. 2019. 27 верес. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5505>
24. Червінська Т. Г., Соболевська М. О. Часовий вимір гендерної нерівності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 31. С. 74–78. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1006>. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/725e9866-6412-4d26-8666-b3eb8a37a5a5/content>
25. Billig M. *Banal Nationalism*. London : SAGE Publications, 1995. 208 p.
26. Connell R. W. (2005). *Masculinities*. 2nd ed. Berkeley, CA : University of California Press, 324 p. URL: <https://genderandmasculinities.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/02/robert-w-connell-masculinities-second-edition-3.pdf>.
27. Erik H. Erikson. *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company, 1968.- 336 p.

Отримано 18.07.2025

Прийнято до друку 17.08.2025

THE ROLE OF NATIONAL FEMINISM IN THE FORMATION OF UKRAINIAN CIVIC IDENTITY

Molotsiian Anastasiia – Master of Science in Sociology, PhD student, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Hlushkov ave. 4-d, Kyiv, 03022, Ukraine, e-mail: nastiamol98@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7441-225X>

The article provides a theoretical analysis of the role of national feminism in shaping the civic identity of Ukrainian residents; it substantiates the feasibility of applying a nationally and civically oriented feminist approach to the Ukrainian context. The author's distinct approach to conceptualizing Ukrainian feminism as "civic" is outlined, taking into account its historically determined characteristics as "national feminism" and "pragmatic feminism" (Martha Bohachevsky-Chomiak). National feminism is defined as a form of state-building feminism, in which a woman's right to self-determination is identical to the nation's right to sovereignty, and the struggle for gender equality is historically and practically inseparable from national liberation processes and the consolidation of statehood. Pragmatic feminism, according to Martha Bohachevsky-Chomiak's concept, is defined as an approach oriented toward achieving specific social and institutional changes, within which gender equality is viewed not as an ideological goal, but as a prerequisite for women's effective participation in civic life. The contemporary Ukrainian women's movement is interpreted by the author in terms of Michael Billig's "banal nationalism" as "banal civic feminism," which manifests itself in the practices of everyday civic participation (volunteering, financial support of the Ukrainian army, service in the Armed Forces of Ukraine). It is demonstrated that the appeal to Ukraine's inherent national feminism in its civic dimension has become instrumental evidence of the simultaneous development of the feminist movement and the strengthening of national resilience through women's participation in public life. Potential directions for further research on the chosen problematics are identified.

Keywords: national and civic identity, national feminism, 'banal nationalism', hegemon masculinity, civic activism, pragmatic feminism, Ukrainian women's movement, gender relations.

References:

1. *Analytical report on the results of a sociological study in the field of affirming Ukrainian national and civic identity (2025)* / Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Kyiv, 2025. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychno_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/2025/2025-analiticnii_zvit-doslidzennia-u-sferi-utverdzhennia-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-ta-gromadianskoyi-identichnosti.pdf
2. Anderson, B. (2001). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2 ed. Kyiv: Krytyka. 276 p. [in Ukrainian].
3. Bohachevska-Chomiak, M., Veselova, O. (2005). Women's Movement in Ukraine. *Historic Encyclopedia of Ukraine: 3*. Eds. V. Smoliy and others. NASU. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka. 672 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zhinochy_rukh_v_Ukraini.
4. Bohachevska-Chomiak, M. (1995). *Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life. 1884-1939*. Kyiv: Lybid. 424 c. [in Ukrainian]
5. Bochkovsky, O.-I. (1998). *Introduction to Naciology*. Kyiv: Heneza. 144 p. [in Ukrainian]
6. Vilkova, O. (2023). Social Consequences of the War: gender aspect. In: *Creation of New Social orders in conditions of Russian-Ukrainian War. Collected materials of XIII Lviv Sociological Forum. Lviv, 20 October, 2023*. Lviv: Ivan Franko LNU. P. 148–151. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/ZBIRNYK-13-sociolog-forum-2023.pdf>.
7. *Gender Approach: history, culture, society. Reader*. (2003). Eds. Hentosh L., Kis O. Lviv: VNTL-Klasyka: BHTLI-Klasyka.- 252p. URL: <https://uamoderna.com/images/biblioteka/gender-approach-anthology.pdf>.
8. Hnatiuk, O., Chech, M. (2018). Issue of Heritage of Olgerd-Ipolit Bochkovsky. In: *Bochkovsky O.I. Selected Works and Documents. V.1*. Kyiv: Ukraina Moderna: Duch i Litera. P. 5–10 [in Ukrainian]

9. Kis, O. (2019). Feminism in Ukraine: Steps towards Yourself. P. 1. Academic Feminism In: *Gender in Details*. 22 April. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/feminizm-v-ukraini-kroki-nazustrich-sobi-ch-1-akademichniy-feminizm-1341003.html>.
10. Kozlovets, M. (2011). National Identity as Sociocultural Phenomenon. *Visnyk of Ivan Franko Zhytomyr State University*. Issue 60. P. 3-11. <http://surl.li/ogayut> [in Ukrainian]
11. Lys, (Lyshka) Ya. (2020). Ukrainian Feminism and Nationalism during the period of Cold War (1946–1991). *Gender in Details*. 7 November. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/feminism-and-nationalism-during-the-cold-war.html> [in Ukrainian]
12. Majerchuk, M., Plakhotnyk, O. (2019). Between Colonialism and Nationalism: Genealogy of Feminist Activism in Ukraine. *Critics Feministic: East-European Journal of Feminist and Queer studies*. № 1. URL: <https://doi.org/10.52323/079441>.
13. Malanchuk-Rybak, O. (2004). Women's Movement as Ideology and Practice of Social Changes. In: *Basics of Gender Theory. Textbook*. Kyiv: K.I.S. C. 182-219. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/osnovy_teorii_genderu.pdf.
14. Malanchuk-Rybak, O. (2006). *Ideology and Social Practice of Women's Movement on the Western Ukrainian Lands of XIX-first third part XX century*: Monography. Chernivtsi: Knygy-XXI. 512 c. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Malanchuk-Rybak_Oksana/Ideolohiia_ta_suspilna_praktyka_zhinochoho_rukhu_na_zakhidnoukrainskykh_zemliakh_KhIKh_pershoi_tret.pdf
15. Martseniuk, T. (2024). 'Ensuring of Gender Equality in the Military Forces of Ukraine'. *Empirio*. V.1(1.44-54). URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7b419ca-1f3a-48fc-9f65-d7a396ba37f6/content>.
16. Molotsiian, A. (2024). 'About 'Banality' of Civic Identity during the period of War Russia against Ukraine (2014–2024)' *Perspektyvy. Social-Political Journal*, (2), 240–248. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.30> [in Ukrainian]
17. Reznik, O. (2006). Civic Identity. In: *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Eds. I. Dziuba and others. NAS of Ukraine, NTSH. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research NAS of Ukraine. V. 6: Go-Go. <https://esu.com.ua/article-31975>.
18. Riabchuk, M. (2019). *Overcoming the Ambivalence. Dichotomy of Ukrainian Identity – Historical Reasons and Political Consequences*. Kyiv: Ivan Kuras IPES NAS of Ukraine. 240 c. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf
19. Smith, A. (1994). *National Identity*. Kyiv: Osnovy. 224 c. Available at: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Smit-Entoni.-Natsionalna-identychnist.pdf> [in Ukrainian]
20. Smoliar, L (1998). *Past for the Future. Women's Movement of Dnieper Ukraine II part of XIX-XX century. Pages of History*. Monography. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian]
21. Starosolsky, V. (1998). *The Theory of Nation*. New-York; Kyiv: NTSH. 157 c. [in Ukrainian].
22. Strelnyk, O. (2017). *Care as A Work: Maternity in the Focus of Sociology*. Kyiv: UA Boell Foundation. 288 P. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/05/23/turbota-yak-robota-materinstvo-u-fokusi-sociologiyi>.
23. Feminism in the Independent Ukraine: Evolution of Perception (2019). Lecture of Oxana Kis. *NAS of Ukraine*. 27 Sept. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5505>.
24. Chervinska, T., Sobolevska, M. (2021). Time Dimension of Gender Inequality. *Actual Problems of Philosophy and Sociology*. Issue 31. P. 74-78. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1006>. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/725e9866-6412-4d26-8666-b3eb8a37a5a5/content> [in Ukrainian]
25. Billig M. *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications, 1995. 208 p.
26. Connell, R. W. (2005) *Masculinities*. 2nd ed. Berkeley, CA: University of California Press, 324 p. URL: <https://genderandmasculinities.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/02/robert-w-connell-masculinities-second-edition-3.pdf>
27. Erikson Erik H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton Company, 336 p.

Received 18.07.2025

Accepted 17.08.2025